

CARTHAGINENSES
KARTAGIŃCZYCY

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3777

DENIS PETAU

CARTHAGINENSES KARTAGIŃCZYCY

WSTĘP, EDYCJA TEKSTU, PRZEKŁAD I KOMENTARZ
IWONA SŁOMAK

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŚLĄSKIEGO • KATOWICE 2019

Redaktor serii: Edytorstwo Naukowe
MARIOLA JARCZYK

Recenzent
PIOTR URBAŃSKI

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
ZASADY WYDANIA	49
APARAT KRYTYCZNY	53
DENIS PETAU: <i>CARTHAGINENSES. KARTAGIŃCZYCY</i> (EDYCJA TEKSTU, PRZEKŁAD, KOMENTARZ)	65
WYKAZ SKRÓTÓW	305
WYBRANA LITERATURA PRZEDMIOTU	317
SUMMARY	321
RÉSUMÉ	323

WSTĘP

Wrogi bóg zabrania
oddychać – a tylko to jeszcze nam zostało;
lecz sięgnąć po chwalebny los nie zabrania nikt.

D. PETAU: *Kartagińczycy*, w. 1988–1990

DENIS PETAU

Denis Petau¹ (łac. *Dionysius Petavius*) urodził się 21 sierpnia 1583 roku w Orleanie jako drugi syn z ośmiorga dzieci Jérôme'a Petau, kupca należącego do jednej z najstarszych orleańskich rodzin mieszczańskich. Denis przygotowanie literacko-retoryczne odebrał w Orleanie, gdzie rozpoczął również kurs filozofii, który kontynuował w Paryżu. Po uzyskaniu stopnia magistra sztuk wyzwolonych przez dwa lata studiował na Sorbonie teologię. Nieliczne wolne od nauki godziny spędzał w Bibliothèque du Roi; tutaj poznał jednego z najznakomitszych uczonych swoich czasów,

1 Zob. J.-Ch. VITAL CHATELLAIN: *La père Denis Petau d'Orléans, jésuite*. Paris 1884; F. STANONIK: *Dionysius Petavius. Ein Beitrag zur Gelehrten-Geschichte des XVII. Jahrhunderts*. Graz 1876; J.-P. NICERON: *Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la république des lettres, avec un catalogue raisonné de leurs ouvrages*. T. 37. Paris, chez Briasson, 1747, s. 81–234. Por. też z mową pośmiertną autorstwa Henriego VALOIS: *Oratio in obitum Dionysii Petavii Societatis Iesu, theologi*. In: *Vitae selectorum aliquot virorum, qui doctrina, dignitate et pietate inclaruere*. Londini, apud Georgium Wells, 1681, s. 678–686. Zob. też: *La Lyre jésuite. Anthologie de poèmes latins (1620–1730)*. Présentés, traduits et annotés par A. THILL. Notices biographiques et bibliographiques par G. BANDERIER. Préface de M. FUMAROLI. Genève 1999, s. 11–13. Systematyczne zestawienie bibliografii Petau w: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Nouvelle édition par C. SOMMERVOGEL. T. 1–12. Bruxelles–Paris 1890–1932. T. 6, c. 588–616.

Isaaka Casaubona, sprawującego wówczas pieczę nad Biblioteką Królewską. Właśnie za radą Casaubona, z którym przyjaźnił się do czasu jego wyjazdu do Anglii, Petau rozpoczął pracę nad edycją i tłumaczeniem tekstów Synesjusza z Kyreny² – inicjującą jego liczne późniejsze przedsięwzięcia translatorsko-wydawnicze. W wieku dziewiętnastu lat objął zdobytą w konkursie katedrę filozofii na uniwersytecie w Bourges, gdzie wykładał przez dwa lata. Tam po raz pierwszy zetknął się z jezuitami; do zakonu wstąpił jednak dopiero pod wpływem spotkanego w Paryżu Frontona du Duc³. Odbywszy nowicjat w Nancy (1605–1607), studiował przez dwa lata teologię w Pont-à-Mousson. W latach ko-

-
- 2 Żył na przełomie IV i V w.; uczeń Hypatii, od 410 r. biskup libijskiej Ptolemais; Petau był pierwszym wydawcą kompletu pozostałych po nim pism, zob. *Notitia historica ex Dionysii Petavii notis ad Synesium; notitia litteraria*. In: SYNESII EPISCOPI CYRENES: *Opera quae extant omnia*. Editore et interprete Dionysio PETAVIO. In: PL 66, c. 1021–1042.
 - 3 Fronton du Duc (1558–1624) – jeden z najwybitniejszych francuskich filologów jezuickich swoich czasów, wydawca (m.in. dzieł Jana Chryzostoma i Grzegorza z Nisy) oraz tłumacz z greki na łacinę, przyjaciel Isaaka Casaubona i uczestnik cycerońskiego dialogu *O przekładzie* (*De interpretatione*) (z udziałem Casaubona oraz Jacques-Augusta de Thou) pióra Pierre-Daniela Hueta (Parisiis, apud S. Cra-moisy, 1661), wykładowca retoryki, a następnie teologii w kolegiach w Pont-à-Mousson, Bordeaux i w Collège de Clermont w Paryżu. Organizator i kierownik biblioteki w Collège de Clermont. Autor wystawionej w Pont-à-Mousson (1580) sztuki o Dziewicy Orleańskiej: *L'histoire tragique de la Pucelle de Dom-Remy, aultrement d'Orléans*. Nancy, par la veuve de Jean Ianson, 1581. Zob. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus...*, T. 3, c. 233–249; E. BURY: *Fronton du Duc, membre de la République des Lettres*. In: *Science et présence jésuites entre Orient et Occident*. Journée d'études autour de Fronton du Duc. Organisée par le Centre Sèvres – Facultés jésuites de Paris (président F.-X. DUMORTIER) et la Société des Amis de la Bibliothèque de Fontaines (président J.-M. MAYEUR). Paris 2004, s. 51–63; L. BROTTIER: *Fronton du Duc, éditeur et traducteur de textes grecs*. In: *Science et présence jésuites entre Orient et Occident...*, s. 89–115. Wszystkie tłumaczenia na język polski, jeśli nie zaznaczono inaczej – I.S.

lejných uczył retoryki: przez trzy lata w Reims, od 1613 do 1615 roku w La Flèche i w latach 1619–1621 w Paryżu. Od października 1621 roku przez dwadzieścia dwa lata prowadził wykłady teologii pozytywnej, które następnie przekazał François Vavasseyowi⁴. Pracę dydaktyczną zakończył w wieku sześćdziesięciu jeden lat (w 1644 roku), pozostając w paryskim Collège de Clermont na stanowisku bibliotekarza, objętym w 1623 roku po Frontonie du Duc. Jeszcze w okresie aktywności nauczycielskiej Petau z powodu złego stanu zdrowia zmuszony był odrzucić propozycję Filipa IV, króla Hiszpanii i Portugalii, który po ukazaniu się (w 1627 roku) dzieła *De doctrina temporum* chętnie widziałby uczonego w roli wykładowcy w Colegio Imperial w Madrycie. Choroba przeszkodziła Petau także w wyjeździe do Rzymu (w 1639 roku), gdzie życzliwość papieża Urbana VIII otwierała przed nim drogę do dostojęństw kościelnych. Ostatnie lata życia autor *Kartagińczyków* poświęcił pracy naukowej; zmarł w paryskim kolegium 11 grudnia 1652 roku.

W trakcie studiów i w ciągu całej swej kariery pisarskiej Denis Petau utrzymywał kontakty z wybitnymi przedstawicielami świata

4 François Vavassey – żył w latach 1605–1681. Był uczniem Petau, wybitnym przedstawicielem humanistycznego środowiska jezuickiego we Francji, autorem licznych pism teoretycznoliterackich (np. *O dowcipnej wypowiedzi*, *De ludicra dictione*; *O epigramacie*, *De epigrammate*), dotyczących zagadnień stylistycznych (np. *O znaczeniu i użyciu niektórych słów*, *De vi et usu quorundam verborum*; zob. też m.in. wstęp do *Mów*, *Orationes* w przekładzie na język polski jako aneks w: I. SŁOMAK: „Phoenix rhetorum” Jana Kwiatkiewicza. Wprowadzenie – przekład – opracowanie. Warszawa 2016, s. 348–354), poezji (m.in. epigramatów i elegii, w tym poświęconej Petau: *Dionizjuszowi Petawiuszowi z Towarzystwa Jezusowego, mężowi wszechstronnie wykształconemu: pogrzeb encyklopedii, Dionysio Petavio Societatis Iesu, viro undecunque doctissimo, Encyclopaediae funus*), prac teologicznych (całość dorobku, włącznie z utworami nieopublikowanymi za życia autora, w zbiorze: F. VAVASSEUR: *Opera omnia*. Amstelodami, apud Petrum Humbertum, 1709). Zob. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus...*, T. 8, c. 499–508; M. FUMAROLI: *L'Âge de l'éloquence. Rhétorique et „res literaria” de la Renaissance au seuil de l'époque classique*. Genève 2002, s. 405–417.

nauki, w tym z Casaubonem, który zachęcił go do realizacji filologiczno-translatorskich zainteresowań. Pozostawał poza tym w przyjaznych, bliższych i dalszych relacjach m.in. z: André Schottem SI (1552–1629), Juanem Eusebiem Nierembergiem SI (1595–1658), François Vavasseurem SI (1605–1681), Athanazjuszem Kircherem SI (1602–1680). Wśród jego okazjonalnych korespondentów znalazł się też Maciej Kazimierz Sarbiewski, z którym wymienił listy dotyczące powstającej rozprawki polskiego jezuita *De acuto et arguto*⁵.

DZIEŁA 1

PRACE EDYTORSKO-PRZEKŁADOWE

DZIEŁA FILOZOFICZNE, HISTORYCZNE, TEOLOGICZNE

LISTY

Pierwszą publikacją Petau był przekład na łacinę jednego z pism neoplatonika Synesjusza (IV/V wiek), biskupa Kyreny (*Dion albo o wyborze drogi życiowej*⁶). Pisemko to zostało dołączone do opublikowanych w oryginale i tłumaczeniu łacińskim *Osiemdziesięciu mów*⁷ Diona Chryzostoma (Lutetiae, ex officina Claudii Morelli, 1604). Już wykładając w Reims, Petau wydał z rękopisu pozostałe prace Kyrenejczyka wraz z łacińskim przekładem i z komentarzami jako *Zachowane dzieła wszystkie*⁸ (Lutetiae, sumptibus Sebastiani Cramoisy, 1612; Lutetiae, typis regiis apud C. Mo-

5 Zob. M.K. SARBIEWSKI: *De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis. O puencie i dowcipie jedna księga, czyli Seneka i Marcjalis*. W: IDEM: *Praecepta poetica. Wykłady poetyki*. Przeł. i oprac. S. SKIMINA. Wrocław 1956, s. 4–7; D. PETAU: *Epistola XXVI Casimiro Sarbievo Societatis Iesu Romam*. In: D. PETAVII AURELIANENSIS: *Epistolarum libri tres*. Parisiis, apud S. et G. Cramoisy, 1652, s. 238–239.

6 W przekładzie łac. *Dio vel de ipsius vitae instituto*.

7 W przekładzie łac. *Orationes LXXX*.

8 W przekładzie łac. *Opera quae extant omnia*.

DENIS PETAU: *CARTHAGINENSES*. *THE CARTHAGINIANS*

Introduction, edition of the text, translation and commentary by

IWONA SŁOMAK

S u m m a r y

The present work constitutes a scholarly edition and a translation into Polish of the Latin tragedy *Carthaginienses* of Denis Petau, and an introduction and commentary on the work. This tragedy, along with two other dramatic works of this author brought Petau relative fame. The author of the translation and the edition intended to familiarise a wider group of readers with this now-forgotten work, which is one of the most worthwhile works – from the perspective of the tradition of humanist works by Jesuits in 17th-century Europe. As a dramatist Petau, does not conceal the great debt that he contracted from Seneca the Younger – not only does he imitate the Roman philosopher and tragedian in terms of formal and stylistic means in a fine manner but he also engages the themes of the stoic thought of this author. In the *Carthaginienses*, the Senecan perspective was employed in order to reinterpret the bloody episodes of the Third Punic War. Here Petau exhibited the figures of two strong women, who marked their presence in the history of Carthage: Dido, the mythical founder of the city, and the wife of Hasdrubal, the last Carthaginian commander. The death of the second heroine – the culmination of the plot of the tragedy – is used by the author to pose the difficult questions associated with human dignity and freedom.

DENIS PETAU: *CARTHAGINENSES*. *CARTHAGINOIS*

Introduction, édition du texte, traduction et commentaire de

IWONA SŁOMAK

Résumé

La présente publication contient l'édition scientifique et la traduction en polonais de la tragédie latine *Carthaginenses* de Denis Petau, mais aussi l'introduction et le commentaire à l'ouvrage. Cette tragédie, ainsi que deux autres drames de Petau, lui a valu jadis une certaine renommée. L'objectif de l'auteure de la traduction et de l'édition a été de présenter à un plus vaste cercle de lecteurs cet ouvrage oublié aujourd'hui, étant – du point de vue de la tradition humaniste – l'un des textes les plus intéressants écrits par les jésuites en Europe au XVIIe siècle. Petau, en tant que dramaturge, ne cache pas qu'il puise une grande inspiration dans les œuvres de Sénèque le Jeune – il n'imité pas uniquement de manière raffinée le philosophe et tragique romain dans le domaine des figures de forme et de style, mais il aborde aussi les motifs de sa pensée stoïque. Dans *Carthaginenses*, la perspective sénéquienne a été employée pour réinterpréter les épisodes sanglants de la troisième guerre punique. Petau y a exposé les personnages de deux femmes fortes qui ont marqué leur présence dans l'histoire de Carthage : Didon, fondatrice mythique de la ville et femme de Hasdrubal, le dernier général carthaginois. En revanche, la mort de la seconde héroïne – point culminant de l'action de la tragédie – est employée par l'auteur dans le but d'aborder des questions difficiles portant sur la liberté et la dignité humaines.

Obraz w tle na pierwszej stronie okładki:
Joseph Mallord William Turner: *The Decline of the Carthaginian Empire*, 1817. Tate Britain, London
Źródło: Wikimedia Commons (public domain)
Motyw na skrzydełku to przetworzona ilustracja mapy półwyspu, na którym leżała Kartagina
Źródło: *L'Afrique antique: histoire et monuments. Libye, Tunisie, Algérie, Maroc*.
Texte A. LARONDE. Dessins de J.-C. GOLVIN. Paris 2001, s. 25

Redakcja
AGNIESZKA PLUTECKA

Projekt okładki na podstawie pomysłu IWONY SŁOMAK,
układ typograficzny oraz łamanie
PAULINA DUBIEL

Korekta
AGATA SOWIŃSKA

Copyright © 2019 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3505-6
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3506-3
(wersja elektroniczna)

Wydawca
WYDAWNICTWO UNIwersytetu ŚLĄskiego
UL. BANKOWA 12B, 40-007 KATOWICE
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 20,25. Liczba arkuszy wydawniczych: 15,5.
Cena 24 zł (+ VAT). Publikację wydrukowano na papierze offsetowym klasy III 90 g/m².
Do składu użyto kroju pisma Palatino Linotype oraz Century Gothic.
Druk i oprawę wykonano w drukarni:
Volumina.pl Daniel Krzanowski (ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin).